

WSTĘP

We wrześniu 1539 r. Zygmunt Stary podjął decyzję o zwołaniu kolejnego sejm. W myśl ogłoszonych 11 września 1539 r. uniwersalów i listów sejmowych miał się on rozpocząć 11 listopada 1539 r. w Piotrkowie. Na przeszkodzie stanęła jednak choroba króla, a także między innymi planowany ślub królowy Izabelli z Janem Zapolyą. Po naradzie z senatorami król zmienił pierwotny zamiar, przenosząc sejm do Krakowa na najbliższe Święto Trzech Króli (6 stycznia 1540). Zakomunikował o tym sejmikom, obradującym w październiku 1539 r.¹

Otwarcie obrad nastąpiło dopiero 19 stycznia 1540 r., a trwały one do 19 marca 1540 r.² O przebiegu sejm. mamy skąpe relacje³. Wiadomo, że wskutek choroby króla, główną rolę odgrywali tam Zygmunt August i królowa Bona. Posłowie przedłożyli listę postulatów⁴, wśród których znalazły się żądania obsadzenia wakującego urzędu hetmana, zamknięcia mennic pruskich i zmiany zasad skazywania za zbrodnię obrazy majestatu. Przypominano królowi, aby nie naruszał konstytucji *Nihil Novi* i domagano się, by duchowieństwo ponosiło część ciężarów obrony państwa. Podczas sejm. odbyły się rozmowy z nuncjuszem papieskim Girolamo Rorario oraz z posłami arcyksięcia Ferdynanda I, władającego na Węgrzech.

Na ogólną atmosferę obrad rzutowała z pewnością sprawa Marcina Zborowskiego, oskarżonego na podstawie zeznań rotmistrza królewskiego Bernarda Pretwicza, o organizowanie sprzysiężenia przeciwko królowi⁵.

Na sejmie uchwalono następujące akty prawne, które zamieszczamy w niniejszym wydawnictwie:

I. *Constitutiones in conventu generali Cracoviensi pro festo sanctorum Trium Regum indicto editae* (17 marca 1540)⁶.

¹ Zob. W. Uruszczak, *Sejm walny koronny*, s. 66 i 78.

² Datę otwarcia obrad 19 stycznia 1540 r. podaje Dziennik Marcina Bierna z Olkusza (B. Jagiell., Cim. nr 5521). Zob. W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. V (rękopis w B. Jagiell. Akc. 179/59, s. 542). Datę zamknięcia na 19 marca 1540 r. ustalił W. Konopczyński, *Chronologia sejmów*, nr 51, s. 138. W MK ostatnie wpisy ze wzmianką *in conventione* noszą datę 23, 24 marca 1540 r. (MRPS, cz. IV, vol. 1, nr 6793, s. 394; MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 20239, s. 149).

³ W. Pociecha, *Królowa Bona*, s. 539–564; zob. też W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 97–99.

⁴ Odpis w B. Czart., ms. 276, s. 201–203.

⁵ W. Zakrzewski, *Powstanie i wzrost reformacji w Polsce 1520–1572*, Lipsk 1870, s. 32 i nn., 237; A. Dembińska, *Zygmunt I*, s. 209–211.

⁶ Tekst konstytucji pod przytoczonym tu tytułem figuruje w MK₁, t. 57, k. 211 v.-217v. Niewiele różniący się od niego przekaz znajduje się w MK₂, t. 61, k. 189v.-201v. Nie odnaleziono ani druków urzędowych (nie podaje ich M. Cytowska, *Bibliografia*, s. 78), ani oblat w księgach sądowych. Znane są natomiast liczne odpisy prywatne, głównie pochodzące z Tomiejjanów, m.in. B. Czart., ms. 277, f. 11–18, ms. 278, p. 24–37, nr 10, ms. 281, p. 17–28, ms. 282 p. 421–136; B. Jagiell., ms. 196, f. 41v–51v.; B. Ossol., ms. 174, k. 33–40, ms. 467, k. 4–9v., ms. 1045, k. 1–7, ms. 1051, k. 4–10, B. Kóm., ms. 902. Niniejszą edycję opieramy na przekazie MK₁, zaznaczając odmianki z MK₂ oraz z pijarskiej edycji VL, t. I, s. 555–565. W tekście zamieszczamy dodatkowo figuruje tylko w VL rubryki poszczególnych artykułów.

II. *Litterae universales publicarum contributionum* (17 marca 1540)⁷.

III. *Litterae universales ducillorum* (17 marca 1540)⁸.

IV. *Prorogatio libertatis civium Cracoviensium ad futurum conventum regni occasione decreti contra plebiscitas in conventu generali edita* (Konstytucja o karaniu plebejów za zabójstwo lub zranienie szlachcica, z 18 marca 1540 r., zawieszona w mocy do następnego sejmiku)⁹.

V. *Nobilitas terrae Cuiaviensis circa liberam demissionem scapharum conservatur* (jest to konstytucja o wieczności wpisów w księgach grodzkich kujawskich, z 19 marca 1540 r.)¹⁰.

VI. *Constitutio comitiorum Cracoviensium anni 1540 super bonis reginae Bonae et filiarum regiarum* (20 marca 1540)¹¹.

VII. *Litterae regiae de iudiciis celebrandis* (konstytucja o jurysdykcji starosty wielkopolskiego z 22 marca 1540)¹².

VIII. *Litterae de haeresi* (Edykt w sprawie herezji luterńskiej, w formie dwóch mandatów królewskich)¹³:

A. *Litterae de haeresi ad capitaneos* (22 marca 1540).

B. *Litterae ad episcopos de haeresi* (2 kwietnia 1540).

⁷ Przyjęty przez nas za podstawę wydania tekst uniwersału poborowego pochodzi z przekazu MK₁, t. 57, k. 217v.–221v. Zaznaczone odmianki pochodzą z wersji wpisanej do MK₂, t. 61, k. 201v.–209. Podobnie jak poprzednio nie udało się odnaleźć ani druków urzędowych, ani oblat.

⁸ Uniwersał o czopowym figuruje w MK₁, t. 57, k. 222, 223 oraz w MK₂, t. 61, k. 209–210v. I tu brak jest druków urzędowych lub oblat. Za podstawę wydania przyjęto tekst z MK₁.

⁹ Śladem pisany tej konstytucji jest dokument królewski z 18 marca 1540 r., wpisany do MK₂, t. 61, k. 272. Por. też MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 20203, s. 148: *Constitutio comitiorum praesentium ut qui plebeus nobilem vulneraverit aut occiderit, poena capitali puniretur, ad preces consulatus Cracoviensis ad proxime futurum conventum regni generalem differtur*.

¹⁰ Konstytucja partykularna o wieczności wpisów w księgach grodzkich kujawskich zachowała się w dwóch przekazach urzędowych, a to w MK₂, t. 61, k. 232, 232v. oraz w formie oblaty w brzeskich księgach ziemskich, t. 11, k. 151. W niniejszej edycji za podstawę przyjęto tekst z MK₂.

¹¹ Tytuł konstytucji wzięty został z MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 20222, s. 148. Stanowi ta konstytucja powtórzenie artykułu pierwszego konstytucji zbiorczych sejmiku z 1540 r. (zob. wyżej, akt I). Ze względu na wyjątkową wagę normy, stwarzającej prawa podmiotowe rodziny królewskiej, nadano jej dodatkowo formę przywileju wręczonego, jak świadczy zamieszczona w tekście wzmianka, królowej Bonie. Konstytucja ta zachowała się w formie wpisu w MK₂, t. 61, k. 225, 226 oraz w postaci oryginalnego dyplomu pergaminowego (B. Czart., perg. 844, który znajdował się w dawnym Archiwum Koronnym w Krakowie — zob. E. Rykaczewski (wyd.), *Inventarium omnium et singulorum Privilegiorum, Litterarum, Diplomatum, Scripturarum et Monumentorum, quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur per Commissarius a Sacra Regia Maiestate et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existentes deputatos confectum anno Domini MDCLXXXII*. Cura Bibliothecae Polonicae editum, Lutetiae Parisiorum 1862, s. 171). Dyplom ten prawdopodobnie był podstawą odpisu figurującego w Tekach Naruszewicza (B. Czart., ms. 57, nr 40, s. 147–153). W niniejszym wydaniu posłużyliśmy się oryginałem pergaminowym, zaznaczając odmianki z MK₂.

¹² Konstytucja o jurysdykcji starosty wielkopolskiego zachowała się w formie mandatu królewskiego, wpisanego w księgach grodzkich poznańskich, t. 879, k. 125v.–126v. pod nagłówkiem: *Litterae regiae de iudiciis celebrandis*. O tym, że była to konstytucja sejmowa przekonuje figurująca w jej tekście tradycyjna formuła dyspozycyjna: „*Nos [...] de consilio et assensu universi ordinis consiliariorum et nuntiorum terrestrium [...] statuimus et decrevimus [...]*” (Por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 20228, s. 149). Niniejsze wydanie opiera się na przekazie ksiąg grodzkich poznańskich.

¹³ Edykt w sprawie herezji luterńskiej został wydany na sejmie 1540 r. za zgodą senatu (*de consensu omnium regni senatorum*). Z tej przyczyny zaliczamy go także do ustawodawstwa tego sejmiku. Edykt został ogłoszony w formie mandatów królewskich. Pierwszy z nich adresowany do starostów (*Litterae de haeresi ad capitaneos*) drukujemy tu na podstawie przekazu z MK₁, t. 57, k. 223v., 224, uwzględniając odmianki, zawarte w odpisie znajdującym się w B. Czart., ms. 1771 (edykt ten połączono tam pomyłkowo z fragmentem

IX. *Litterae de homicidiis* (6 kwietnia 1540)¹⁴.

Z bogatego dorobku tego sejm¹⁵, z którego w VL opublikowano tylko konstytucje, zamieszczone powyżej w punkcie I, na uwagę jeszcze zasługują, tu pominięte: potwierdzenie praw i przywilejów cechów lwowskich¹⁶ oraz pismo królewskie do starostów w sprawie skarg poddanych polskich na krzywdy wyrządzane im na Śląsku i Węgrzech¹⁷.

uniwersału poborowego). Drugi mandat skierowany do biskupów (*Litterae ad episcopos de haeresi*) publikujemy na podstawie tekstu znajdującego się w MK₁, t. 57, k. 223, 223v., zaznaczając odmianki z MK₂, t. 61, k. 215, 215v.

¹⁴ Mimo formy mandatu królewskiego, adresowanego do starostów, drukowany tu tekst zawiera konstytucję sejm¹⁵ 1540 r. Uchyla ona wyjątkowy tryb ścigania mężobójców przed sądem króla i przywraca moc obowiązującą statutu z 1496 r. (por. nr II, pkt 75 — Statuty piotrkowskie 1496 r. W literaturze akt ten kwalifikowany jest jako edykt (St. Kutrzeba, *Mężobójstwo*, s. 11), z czym trudno się zgodzić, z uwagi na wzmiankę w tekście mówiącą o decyzji posłów ziemskich ([...] *in comitiis Cracoviensibus proxime transactis nuntiis terrarum visum est* [...])). W niniejszym wydawnictwie wykorzystano wpisy w MK₁, t. 57, k. 225v., 226 i w MK₂, t. 61, k. 216, 216v. Dokument ten przekazały również znajdujące się w AGAD: księgi ziemskie wieluńskie (*Inscriptiones, relationes et decreta*), t. 1, k. 350v., księgi ziemskie zakroczymskie, t. 35, k. 55 (odpis w Tekach J. Sawickiego w Archiwum PAN w Warszawie, sygn. III-236, Iura Masoviae Terrestria, t. IV, cz. 1, nr 365) oraz księgi ziemskie bełskie, t. 10, s. 50 (informacja St. Kutrzeby, *Mężobójstwo*, s. 11, przyp. 5).

¹⁵ MRPS, cz. IV, vol. 3, nr nr 20074–20228, 20235, 20239, s. 141–149.

¹⁶ Ibidem, nr 20143, s. 144: *Contubernia mechanicorum in civitate Leopoliensi in antiquo regimine, ordine, gubernatione et administratione circaque omnia privilegia et libertates conservantur*.

¹⁷ Ibidem, nr 20225, s. 149: *Litterae regiae ad capitaneos de proclamando conventu Wschovenski [...] in quo omnes querelae incolarum regni contra gravamina et iniurias ex parte subditorum caesaris in Slesia et Hungaria examinari debent per commissarios caesareos et regios*.